books2ebooks.eu

ANHOLM, MARIA

Det dödsdömda folkets saga

1906

books2ebooks.eu

Kungliga Biblioteket

National Library of Sweden

EOD - Miljoner böcker bara en knapptryckning bort. I mer än 12 europeiska länder!

Tack för att du väljer EOD!
Europeiska bibliotek har miljontals böcker från 1400- till 1900-talet i sina samlingar. Alla dessa böcker går nu att få som e-böcker – de är bara ett musklick bort. Sök i katalogen från något av biblioteken i eBooks on Demand- nätverket (EOD) och beställ boken som e-bok – tillgängligt från hela världen, 24 timmar per dag och 7 dagar i veckan. Boken digitaliseras och blir tillgänglig för dig som e-bok.

EOD bokens fördelar!

■ Få samma utseende och känsla som med originalet!
■ Använd ditt standardprogram för att läsa boken på skärmen, zooma och navigera genom boken.
■ *Sök:** Använd fulltextsökning för enskilda fraser.
■ *Klipp & klistra:** Kopiera bilder och delar av texten till andra applikationer (t.ex. ordbehandlingsprogram).
*Ej tillgängligt i varje e-bok.

Villkor för användning

Genom att använda EOD-tjänsten accepterar du de villkor som ställs av biblioteket som äger den aktuella boken.
■ Villkor för användning: https://books2ebooks.eu/csp/sv/nls/sv/agb.html

Fler e-böcker

Redan nu erbjuder 40 bibliotek från 12 europeiska länder denna service.
Sök böcker tillgängliga för den här tjänsten: https://search.books2ebooks.eu
Mer information finns tillgängliga via https://books2ebooks.eu boken.

Kungl. Biblioteket
STOCKHOLM
Polygr.
Saml

NORDISKA ÖRESBIBLIOTEKET

N:o 8

1906

M. ANHOLM:

DET DÖDSDÖMDA FOLKETS SAGA

REDAKTION:
CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG

AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM

Pris 25 öre

M. ANHOLM

DET DÖDSDÖMDA FOLKETS SAGA

AKTIEBOLAGET LJUS
STOCKHOLM 1906.

STOCKHOLM
VICTOR PETTERSONS AKTIEBOLAGS BOKTRYCKERI
1906.

Långt borta, på andra sidan om gränsen mot Asien, nere i Armenien, ligger en mäktig, slocknad urtidsvulkan vid namn *Alagös*, det är Guds öga. Utefter sidorna sträcka sig löfskogar och vinberg samt sköna gräsmattor, vattnade af sorlande bäckar. I många, många mils omkrets finnes icke en trakt så ljuflig under sommarhettan som Alagös' sluttningar.

Men detta berg gömmer tillika på fruktansvärda hemligheter.

I vulkanens inre finnas en mängd grottor. Kommer man långt in, hör man genom springor dånet af väldiga vattenfall, hvilka undergräfva grunden för de lefvande. I den vildt söndersprängda kratermynningen lura ännu alla urtidens fasor, och ingen vandrare skulle våga närma sig dess svarta klippmurar.

I detta förskräckelsens rike finnes också ett underbart och heligt rum, och öfver dess tröskel förmå naturens vreda makter icke att tränga. Härom berättar en medeltida legend följande.

På Alagös' topp finnes en dal och i dalen en grotta. Här inne stå fyra klippor uppställda i det heliga korsets tecken, ty detta är en kyrka, invigd af den helige Grigor [1]. Här inne brinna lampor, upphängda utan snören. Lamporna äro fyllda med tårar och antända af den himmelska elden. Dag och natt brinna de, utan att tårarna minskas. Och skola de brinna så intill domedagen. —

Armeniens saga är skrifven med blod och tårar. Folkmordet inför våra ögon är endast sista akten i ett stort bloddrama, slutet på en månghundraårig kamp för tro och frihet. Tårelamporna

---

* Armeniens apostel.

blefvo aldrig tomma. I våra dagar flöda de öfver. Men ännu, midt ibland de historiska ödenas alla fasor, brinna de i heligt rum. Ännu i dag dör armeniern för sin tro.

* * *

Få folk hafva väl haft en så utsatt och farlig ställning. Stående mellan öster- och västerland, tvänne världar med stridande intressen, har landet varit eftertraktadt från båda sidor, nedtrampadt från båda hållen.

Österlandet tillhör det armeniska folket genom härstamning och ursprunglig kultur. *Haik* är det egna folknamnet. De lärdes mening om Haiks ställning i den stora indoeuropeiska folkfamiljen har varit mycket skiftande, och den nyaste åsikten, enligt hvilken armenierna skulle utgöra en självständig gren af den *iraniska* stammen, är möjligen icke vetenskapens sista ord. Enligt sina egna traditioner ha de allt sedan urminnes tider bebott Araratslandet [1]. Därifrån har folket utbredt sig åt Svarta Hafvet, Mindre Asien, Mesopotamien, Kaspiska Hafvet och Kurfloden, den yttersta gränsen i norr. Läge, utveckling, religion och politisk historia under de äldsta tiderna, då de stodo i beröring med assyrer, meder och perser: allt ställde armenierna inom österlandets ram. Också gjorde de österns sak till sin under parternas strid med romarne så väl som under Mitridates' hjältekamp mot västerns allt uppslukande jätte.

Men med ingången af det 4:de århundradet eft. Kr. vändes historiens blad. Armenien blir kristet och förbindelsen med österland lossnar. Senare, efter att kyrkomötet i *Kalcedon* (451) högtidligen har kättardömt några trossatser den armeniska kyrkan antagit, försvagas åter förbindelsen med västern. Landet kommer att intaga en farlig och isolerad mellanställning. Af perserna behandlade som affällingar, af grekerna som schismatiker, måste armenierna göra front mot två sidor och mot öfvermäktiga fiender. Och intet folk var väl genom samhällsförfattning och egendomliga naturförhållanden mindre ägnadt till en stark sammanslutning af de nationella krafterna.

Armeniens högland är i sig självt ett slutet helt, en mäktig

---

[1] Enligt en annan tradition skulle armenierna ha invandrat i Araratslandet från Babylon.

höglandsmassa, hvilken i branta terrasser faller ned mot sidorna. Men denna ögonskenliga enhet upphäfves genom höga bergskedjor, som skilja bygderna från hvarandra och som i västlig och östlig riktning draga fram öfver platån. Dessutom resa sig öfver denna, i synnerhet i den norra delen, en mängd — nu slocknade — kämpavulkaner, hvilkas stelnade strömmar tornat upp sig till mäktiga hinder för samfärdseln. Själfva floderna, dessa naturliga förbindelsevägar, söndra ofta mer än de förena. Armeniens högland ger upphof till fyra stora floder, *Eufrat, Tigris, Araxes* och *Kur*. Dessas rika källområden jämte en mängd större och mindre bifloder vattna landet, men ofta flyta vattendragen fram på bottnen af flera hundra meter djupa rämnor med tvärbranta sidor och äro sålunda lika litet till gagn för samfärdseln som för bevattningen.

Det armeniska höglandet bjuder på landskapstaflor af öfverväldigande skönhet och majestät. Naturen i sin helhet är ägnad att gifva folksinnet en idealisk lyftning. Den underbart rena och stärkande höglandsluften bidrager i förening med det ganska stränga klimatet att skapa en sund och kraftig folkstam, som icke lätt kan förfalla till veklighet, liksom nödvändigheten af stora bevattningsföretag tidigt lärde den gagnligheten af social sammanslutning. Men mot att göra höglandets befolkning till ett fast sammanslutet politiskt helt inlade naturförhållandena, som vi hafva sett, de svåraste hinder. Också blef Armenien redan under sin hednatid icke, som mängden af asiatiska stater, ett despoti, utan ett feodalvälde, där konungens makt inskränktes af ett stort antal stormanssläkter.

Att ett folk med så löslig samhällsförfattning och under de gifna naturförhållandena svårligen skulle kunna göra front mot två öfvermäktiga fiender säger sig självt. Att armenierna det oaktadt genom alla tider förmått att bevara sin ställning som kristenhetens utpost i denna riktning är ett historiens under.

* * *

Perserna kunde, som väntadt var, icke med ro åse den religiösa omvältningen i det närbelägna och tidtals skattskyldiga Armenien. Också satte eldsdyrkarne i gång ett religionskrig med alla dess fasor. Särskildt *Sapor*, den persiske tyrannen, som också härjade Judéen och Syrien, omtalas som ett gissel för Armenien.

Dess konungaätt utdog, men *Mamigoniernas* ädla släkt tog under flera generationer ledningen i striden för tro och frihet, så att perserna till sist efter halftannat århundrades strid måste uppgifva sina blodiga omvändelseförsök.

En af de mest berömde frihetshjältarne är *Vartan*. Under hans tid har eldsdyrkan vunnit terräng. En förnäm armenisk renegat reser ett altare till elden och ett tempel därinvid tätt upp till den kristna hufvudstaden *Dovin*. Men Vartan och hans tappra skara drifva perserna på flykten. Renegaten gripa de och kasta honom i lågorna på hans eget altare, där han ynkligen omkom. Templet rifva de ned, och till evärdlig åminnelse om den helige Grigor, Armeniens apostel, bygga de af stenarna på stället en kyrka.

Vartan rensade sålunda landet och dog på slagfältet i kampen för den kristna tron.

Hvilka bundna krafter lösas icke hos det armeniska folket af kristendomen! Midt under de förskräckliga hemsökelser, de oafbrutna strider, som kännetecknа det fjärde och femte århundradets historia, lägges grunden till ett väldigt kulturarbete, och landet upplefver nu sin första litterära blomstringstid.

Armenierns begåfning ligger åt ett helt annat håll än i allmänhet de österländska folkens. Det fantasifulla, veka och drömmande tilltalar honom icke, lika litet som det dunkla och stillastående, de obestämda konturerna och de vidunderliga formerna. Armeniern är klar, logisk, måttfull, beherrskad. Fantasilifvet är hos honom mindre utveckladt än intelligensen. Tidigt förstod han vikten af själsförmögenheternas uppodlande och gick under arbetet härmed i skola hos Greklands tänkare. År 410 uppfann *Mesrop* ett eget alfabet för det armeniska språket, och härmed var grunden lagd till en kulturell blomstring, som torde sakna motstycke inom något lands kristna brytningstid.

I alla större städer inrättades skolor. Från den berömda skola, som leddes af Mesrop själf, utgingo ett antal framstående armeniska författare, af hvilka kan nämnas *Moses af Korène*, »historiens fader», som han blifvit kallad af sina landsmän, och *Elisée*, likaledes häfdatecknare.

Redan vid denna tidiga period visar sig armeniskan som ett rikt utveckladt och formfulländadt språk. Bibelöfversättningen, utförd under Mesrops öfverinseende, räknas till en af de förnämsta, som öfver hufvud finnas. Kyrkofäderna öfversattes så väl

som Platon, Aristoteles, Homer och andra klassiska författare. Armenien äger från denna tid en synnerligen rik öfversättningslitteratur, och mer än en af de gamle författarne finnes bevarad endast i den armeniska tolkningen; men utvecklingen stannade icke härvid.

Redan tidigt var det historiska intresset vaket. Då Moses af Korène omkring 440 fulländar sin, också i Europa mycket kända och åberopade, Armeniens historia, har han utom de kringboende folkens urkunder också inhemska tidböcker att rådfråga. Efter honom och till innevarande stund äger hvarje period sin eller sina häfdetecknare. Utom landets politiska historia innehålla dessa arbeten förträffliga tids- och sedeskildringar samt uppgifter, viktiga för kännedomen om andra asiatiska länder. Af dessa orsaker äro också de armeniska författarne alla öfversatta på ett världsspråk, de flesta på franska, och utgifna i olika samlingar.

Efter det andliga odlingslifvets framträdande följer en materiell uppblomstring.

I motsats till mängden af österländska folk, är armeniern begåfvad med initiativ, arbetslust och en okuflig ihärdighet i fullföljandet af sitt mål. Utan sådana egenskaper hos folket kunde dessa höglandsvidder icke ha rymt en så stor och välbergad befolkning, som mängden af ruinstäder, af förfallna kyrkor, kloster och vattenledningar ännu i dag vittnar om. Hufvudvilkoret för allt lif där uppe är vatten: med riklig tillgång på sådant blir den vittrade lavan synnerligen bördig och gifvande. Under den rätt korta, men mycket heta sommaren faller dock sällan regn, hvarför fälten måste hafva konstgjord bevattning. På många ställen kan sådan icke åstadkommas utan genom dyrbara kanaliseringsarbeten, utgående från flodernas källor. Innan araber och turkar nedtrampade den armeniska odlingen, funnos sådana arbeten i riklig mängd, så att en talrik befolkning kunde finna sin bergning på de ofantliga vidder, hvilka nu ligga så godt som öde.

Helt förunderligt modärn klingar beskrifningen på en vattenledning, utförd mot slutet af 800-talet af *Gagik af Vespouracan* och skildrad af en samtida, häfdatecknaren *Arzrouni*.

För att förse *Vans* citadell, beläget högt uppe på Amracans klippa, med vatten, lät Gagik med stor konst af tillhuggna kvadrar bygga en underjordisk vattenledning — liksom en kanal. Denna leddes ned för den västra delen af berget Vareg, hvarpå den fördes först åt söder, sedan åt norr. På sin väg i denna

riktning leddes vattnet ut öfver en större yta (reservoar?) i djupet af en dalkittel, hvarifrån det till sist fördes *upp* till toppen af Amracans klippa.

Ett annat af Gagiks många byggnadsföretag förtjänar också att nämnas. Det var en vågbrytare vid ön *Aghtamar* i den stora, ofta af stormar upprörda *Vansjön*.

Gagik lät, berättar samma författare, klyfva ofantliga klippor — tyvärr säges icke på hvad sätt — och störta dem i djupet. Ofvanpå lade han den mur, som skulle skydda ön. Den byggdes af väl tillhuggna kvadrar och försågs här och där med torn. På sina ställen funnos sittplatser och små behagliga rum, dit Gagik med familj och uppvaktning ofta begaf sig. Muren var fem stadier lång och bildade en utmärkt hamn. På ön, där förut endast funnits en koloni af judar, växte snart upp en stad.

* * *

Vi känna ju alla den nästan elementära kraft, hvarmed *araberna* gjorde sitt intåg i historien. På mindre än en generation voro redan Syrien, Palestina, Egypten och norra Afrika, så väl som det stora persiska riket, eröfrade. Också Armenien, då deladt och skattskyldigt både till Persien och det grekiska kejsardömet, öfversvämmades af den nya syndafloden och tvangs att betala tribut.

Härmed inleddes redan under den tidiga medeltiden den kamp, som sedan fortgått under alla århundraden och hvars sista akt utspelas inför våra ögon — armeniernas strid för korset emot halfmånen. I det stora persiska riket förmådde mohammedanerna på några få år utrota den bestående religionen och införa islam; i det lilla Armenien har det ännu i denna stund icke lyckats dem.

Arabernas taktik, då de mötte motstånd, var att försvaga fienden genom att korrumpera honom, genom att söndra försvarskrafterna och förorsaka inre oreda. Vid ett tillfälle utnämndes t. ex. i Armenien af landets mest inflytelserika släkter *3* personer till konung. Man kan lätt tänka sig den anarki, som häraf uppstod, ända tills det lyckades landets andlige styresman att försona de stridande. Hvarje försök att afkasta oket och i synnerhet hvarje seger fick det olyckliga landet dyrt betala. Stormännen släpades i landsflykt och fångenskap, deras barn fråntogos dem och uppfostrades i islam. För de vuxna ställdes valet mellan

apostas eller en kvalfull död. Häfderna nämna en och annan, som afföll, andra, hvilka ingingo en kompromiss med sina samveten, menande att det icke var orätt att gifva efter för våldet, blott man stod fast i sitt hjärta och vid första tillfälle afkastade masken. Men det stora flertalet bekände Kristi namn in i det sista. I synnerhet nämnas en mängd kvinnor, som med ståndaktighet ledo martyrdöden.

Med det enkla folket förforo araberna på annat sätt. Efter att deras härar som hela notvarp dragit fram öfver landet, sorterades bytet. De unga och vackra, kvinnor och barn, uttogos tillika med de konstskickliga för att med tåg om halsen drifvas till marknaderna och säljas som slafvar. De öfriga mejades ned. De, som lyckats rädda sig genom flykten, gömde sig i grottboningar högt uppe på de otillgängliga bergen. Ibland kunde de från sina berg helt oväntadt kasta sig öfver eftertruppen för att befria fångarna. Af ett sådant företag ger Arzrouni följande lifliga skildring.

Berget var fullt af arabiska trupper, och fångarna sågo lansarna blixtra, värjorna blänka. Till höger till venster lupo människor, ett rof för fasan som får, jagade af vargen. Soldaternas rop och fångarnes genomträngande skrin ljödo med en styrka som ett bergskred.

Emellertid, då det var söndag, hölls först gudstjänst bland de armeniska trupperna. Därpå ordnade de sig familjevis, och i spetsen gingo prästerna med evangeliet och korset som fanor. Sedan prästerna slutat söndagshymnen, uppstämde sångarne *Segern öfver Farao*. Många hade inga vapen, endast stenar, men angreppet företogs med raseri, och det kämpades med sådan förtviflan, att fienden till sist led ett stort nederlag och fångarne befriades. Midt under stridens hetta syntes i armeniernas leder en skepnad, lysande som morgonstjärnan. Han red en hvit häst; i högra handen höll han ett svärd, i den venstra ett rökelsekar. —

Det armeniska folket synes vara utrustadt med en alldeles fenomenal lifskraft. Araberna kunde härja och föröda landet, så att missväxt och hungersnöd decimerade befolkningen; de kunde släpa tusenden och åter tusenden i landsflykt samt nedgöra andra tusenden — efter hvarje hemsökelse lefver dock folket upp på nytt och förstår att åter samla sig. I synnerhet veta de att draga nytta af hvarje andrum, som kalifatets inre strider förskaffade de underkufvade folken.

På den stora hemsökelsen i medlet af 800-talet, då den förskräcklige *Bougha* härjade Armenien, som om han haft till mål, att hvarken »hund eller hane» mer skulle höras i det landet, följer sålunda en alldeles underbar nationell pånyttfödelse, hvars monumentala minnesmärken vi ännu i dag beundra.

Sedan många hundra år tillbaka fanns i Armenien en ursprungligen judisk släkt, enligt traditionen invandrad i landet på Cyrus' tid, *Bagratiderna*. Den ansåg sig med rätt eller orätt härstamma från konung David och hade från äldsta tider åtnjutit ett högt anseende i det nya fosterlandet. Det var målsmännen för denna släkt, hvilka togo ledningen i kampen mot araberna och sökte att samla landets nordligare hälft till ett helt. Släktled efter släktled arbetade de på samma fosterländska uppgift. *Sempad* lider martyrdöden under Bougha, men hans son upptager fanan, och dennes son efter honom. Alla äro de synnerligen framstående och målmedvetna män. Innan århundradet går till ända, hafva de härjade, styckade norra landsdelarna samlat sig till ett konungarike.

Det var *Ashod I*, som år 885 af kalifen utropades till konung. Om honom säger hans häfdatecknare, att han hela lifvet igenom sysselsatte sig med att lindra olyckor. Han brukade säga, att man utan uppehåll måste göra hvad som var nödvändigt för mänskligheten. Han återställde och ordnade landet, byggde upp städer, köpingar och slott, lät odla upp landet både uppe på bergen och i de varma dalarna, lät anlägga vingårdar och plantera träd.

Bagratidernas historia är oupplösligen knuten till det berömda *Ani*, som af *Ashod III* med tillnamnet *Den barmhärtige, de fattiges fader*, upphöjdes till residens.

Ani är sedan många hundra år en öfvergifven stad, men de minnesmärken, hvilka ännu, delvis mycket väl bevarade, finnas i behåll, gifva en hög föreställning om bagratidväldets kultur. Endast ett gammalt kulturfolk har under medeltidens mest sterila århundrade kunnat skapa en så imponerande arkitektonisk stil och genomföra hvarje detalj med så fulländad konstskicklighet. Många ruinstäder i olika delar af den gamla världen har den, som skrifver dessa rader, haft tillfälle att besöka; men aldrig såg jag någon medeltida stad med en sådan helgjutenhetens prägel, hvars kyrkor, palats och befästningsverk voro utförda med en sådan öfverlägsen teknik. Låge Ani inom en bildad stats område och icke på gränsen mellan Ryssland och Turkiet, skulle staden

för länge sedan hafva varit ett mål för turistströmmen och därigenom skyddad mot förfallet. Armeniernas önskan att återuppresa den gamla konungastaden har regeringen icke ansett sig böra villfara. I stället får förödelsen ohindrad tillintetgöra den armeniska nationens stoltaste minne.

Under de kraftfulla bagratiderna njöt landet en sällspord inre och yttre fred. Huru löftesrikt såg icke det unga kristna väldet ut! Fred utåt, frid i det inre, ett allmänt tillstånd af välmåga, uppblomstring i alla riktningar! För de arma armenierna är bagratidernas period ännu i dag en guldålder, till hvilken de se tillbaka som till ett förloradt paradis.

Icke var det genom egen skuld, att de blefvo utdrifna därifrån; icke heller var det trosfienden, som trampade ned det unga riket, utan detta faller för de kristna grannarnes afundsjuka. I stället för att stödja den kraftiga lilla staten och sedan begagna denna som ett bålverk mot de redan ur Asiens inre framstormande seldsjukiska turkarne, tänkte den fåvisa grekiska politiken endast på att slå dess rikedomar under sig.

Armenien gällde vid denna tid för ett rikt land; Ani ansågs vara en af de rikaste och praktfullaste konungastäder i östern. En arabisk författare berättar om dess 500 kyrkor, fulla af dyrbarheter, en annan anslår deras antal till 1,001 och innevånarnas till en million. Sådana vidunderliga uppgifter voro ägnade att hetsa snikenheten, och för att gifva denna en ursäkt behöfde den grekiske kejsaren endast upplifva det gamla trosnitet mot den schismatiska kyrkan.

De kloke och kraftfulle bagratiderna lyckas dock länge hålla skeppet upprätt genom bränningarna, men slutligen år 1041 kommer en ung lärd på tronen, som icke är situationen vuxen. Han låter locka sig att resa på gästbesök till Konstantinopel, och medan han kvarhålles där, öfverrumplas hans rike af en öfvermäktig grekisk här.

Armenien faller, sorgligt att säga, genom kristna bröders förräderi, och den sista bagratiden dör i landsflykt.

Länge skulle dock icke grekerna få njuta frukten af sin trolöshet. Seldsjukerna trängde fram och lågo redan 1064 framför Ani, som försvarades med förtviflans hjältemod, men föll genom den grekiske befälhafvarens förräderi. —

Det finnes i österlandet ett ordspråk: »där turkens häst sät-

ter sin hof, där växer aldrig något gräs». Bagratidernas blomstrande land blef så härjadt, att det aldrig mer förmådde att resa sig till sin förra höjd.

* * *

Armeniens historia inträder i ett nytt skede, förskingringens. I tusental flyr folket från sina älskade berg för att söka en oviss framtid i ett främmande land. En del flyr till södra Europa, andra till Taurusbergen. Och ännu en gång göres ett försök att skapa ett Armenien.

I *Cilicien*, på södra sluttningen af Taurusbergen, uppstår sålunda mot slutet af 1000-talet det *Lill-Armeniska riket*, hvilket under korstågen kom att spela en icke oviktig roll. Här lefver ännu en gång den armeniska odlingen upp, och landet befolkas, i synnerhet efter tatarernas härjningar i det gamla fosterlandet i början på 1200-talet, af nya flykting-skaror. Men icke en gång detta lilla rike tillät afunden att lefva. Åter igen är det Grekland, som krossar armeniernas förhoppningar och undergräfver deras existens, så att det nya riket till sist faller ett lätt offer för de egyptiska mameluckerna. Detta skedde år 1374.

Det är dessa stora landsolyckor, som ha gjort de fosterlandsälskande armenierna till emigranter.

Sitt nationella sammanhang uppgifva de dock icke. Hvart de än komma i landsflykten, sluta de sig tillsammans i små samhällen. Det första gemensamma företaget är då alltid att bygga en kyrka. Utan en kyrka, säger ordspråket, kan icke en armenier trifvas, vore det än i själfva paradiset. Det nästa är att upprätta ett tryckeri.

Väl förstå armenierna att anpassa sig efter det lands förhållanden, dit ödet har drifvit dem. Deras sinnens smidighet hjälper dem att kunna finna sig till rätta bland det främmande folket, hvars språk de med lätthet lära sig. Men på samma gång hålla de troget fast vid sitt eget modersmål, sin nationalitet, sin tro, och allt framgent stå de i lefvande samband med det olyckliga, förtrampade fosterlandet. Här är det *kyrkan*, som är den enande länken, det sammanhållande både religiösa och nationella bandet.

Denna underbara trohet emot ett fosterland, som under många århundraden endast varit en föraktad och misshandlad slaf under de otrogne, är all heder värd. I öfrigt har försking-

ringen icke visat sig nyttig för den armeniska folkkaraktären. En typ har under de nya förhållandena utvecklat sig, som är okänd i hemlandet och som icke är ägnad att väcka sympati för folket. Det är den hänsynslöse köpmannen, som förstår att slå kapitalet under sig. I de stora handelscentra är armeniern mycket fruktad, ty för hans handelsgeni kan intet annat folk stå sig, och i förhållande till främmande nationer väjer han ej för medlen.

Å andra sidan måste det sägas, att armeniern i allmänhet icke gör ett oädelt bruk af det guld, som hopar sig hos honom. Oerhörda summor skänkas sålunda årligen för att hålla det olyckliga folket uppe andligen och lekamligen. Vi skola senare se, hvilka stora företag, som härmed satts i gång. I öfrigt är det kanske lätt förklarligt — om också icke ursäktligt — att ett rikt begåfvadt folk, hvilket sett alla sina försök att komma fram i ljuset tvingade ned på det mest brutala sätt, lätt kan komma att till det yttersta fullfölja sin fördel, när det till sist finner en väg, hvarpå dess intelligens kan bana sig fram.

Den i olika delar af världen kringströdda armeniska befolkningen uppskattas till omkring en million. Flertalet af folket stannade dock i hembygden under mohammedanernas ok. Århundraden gingo utan att bringa någon lindring. Säkerligen bröts under förnedringen mycket ned i denna, en gång så rikt utrustade folkkaraktär, men undan alla förföljelser bergade de olyckliga armenierna dock sin tro, sitt språk, sin nationella sammanhållning och — hoppet om återställelse. Omgifna på alla sidor af mohammedanska folk, lyckades de under de största offer genomföra, hvad de kände som sin historiska mission: att hålla ljuset lysande, tills kristendomen åter skulle vinna mark i dessa trakter. Nordan ifrån, från andra sidan af de kaukasiska högfjällen, skulle, enligt en gammal sägen, en härskare komma för att krossa islams makt.

* * *

Mot slutet af 1700-talet börja ryssarna att tränga ned mot Kaukasus. Det georgiska folket, hvilket haft samma kamp att bestå mot islam som armenierna, mottogo dem som befriare. Genom fredsslutet 1829 läggas de historiskt viktigare delarne af Storarmenien ända ned till Ararat och Araxes också under rysk spira. En liten del kvarstannade dock under Persien och hela sydliga hälften under Turkiet.

Ändtligen kan den armeniska nationen draga ett andetag af lättnad. En massinvandring från den turkiska sidan börjar, och bagratidernas gamla rike befolkas åter af landets barn.

Om också de inflyttade fingo mycket att utstå och många gingo under af nöd, emedan regeringens glänsande löften icke blefvo realiserade, åtnjöto de dock under den hvite tsarens spira ett yttre lugn, som snart visade sina välgörande verkningar på detta idoga, uppåtsträfvande folk. Den armeniska andens spänstighet tillät den, att också nu finna nya utvägar för att höja nationen, och det blef denna gång på folkupplysningens område, att uppsvinget skedde. Det är kyrkan som går i spetsen.

På 1840-talet utarbetade ärkebiskop *Nersès* en storartad skolplan. Hans tanke var att samla armeniska barn från hela världen för att i de skolor han ämnade upprätta i ryska Armenien gifva dem en nationell uppfostran. Frågan vann den lifligaste tillslutning, och millioner ställdes af landsmän i främmande land till hans förfogande. Hans förslag skulle dock icke få lof att träda ut i lifvet. Frågan strandade på — regeringens motvilja mot sådana högtflygande planer. Senare fick dock Nersès, såsom kyrkans primas, tillstånd att i *Edschmiadsin*, den armeniske *katolikos*' residens, upprätta en högskola för utbildandet af lärare. Härmed var då en början gjord till en folkupplysning.

Då jag år 1893 bereste dessa trakter och också besökte Edschmiadsin, var högskolan i kraftigt uppsving. Icke mindre än 300 elever fingo här under hela studietiden fri undervisning och station. De, som visade en större begåfning, fingo därtill resestipendier till något europeiskt universitet för att där fullända sina studier. Rundt om i ryska Armenien funnos då armeniska skolor till ett antal af omkring 300. Det var dels enklare folkskolor, dels — i de större städerna — fullständiga läroverk, inrättade efter nutida fordringar.

Hela denna vidlyftiga upplysningsapparat var satt i gång och hölls gående genom frivilliga bidrag från landsmän i främmande land med kyrkan som förmedlare. Regeringen hade endast gifvit sitt samtycke, men redan detta var stort att erhålla. I tacksamhet häröfver — och väl också för att icke gifva något tillfälle till inblandning — drefvo armenierna det ryska språket som hufvudämne.

Dock — icke heller denna gång skulle armeniernas sträfvan uppåt krönas med framgång. Åter skulle de med brutal makt

tvingas ned i sitt intet. Folkupplysning och despoti passa icke ihop. I 1894—96 blefvo de armeniska skolorna stängda och — deras rika fonder lagda under inrikesministern.

Detta var ett hårdt slag för det armeniska folket. Då jag i 1901—02 åter bereste landet, hade jag rikliga tillfällen att erfara det omslag i stämningen mot de styrande, som försiggått på dessa få år. Det missnöje, som ett ofritt folk väl i de flesta fall känner emot en nödtvungen styrelse, var förtätadt till en intensiv förbittring, hvilken ingen sökte dölja. Om man ändå hade gifvit oss ryska skolor i stället, så att våra barn dock fått lära något. klagades det. En turkisk-armenisk student, hvars familj varit med under de förfärliga blodsdagarna i Erserum, svarade på min fråga hvarför han icke hellre blef rysk undersåte: Nej, turken är förfärlig, han är rå och grym, men han dödar endast kroppen. Ryssen däremot — han mördar också själen. —

Sedan dess har reaktionen gått ännu vidare och sårat den armeniska anden i dess allra heligaste.

Den armeniska kyrkan hade väl tidtals blifvit rätt mycket trakasserad från rysk sida, och dess urgamla rättigheter voro redan kringskurna af kejsarmakten, men ännu för två år sedan ägde den dock bestånd som en egen nationell kyrka, erkänd af regeringen. Då utfärdades — som vi säkert alla minnas — utan någon föranledning den märkliga ukas, hvilken med ett penn-streck af självhärskaren lade de armeniska kyrkogodsen och alla dess rika fonder under inrikesministern. De armeniska millionerna voro utan tvifvel särdeles lämpliga att fylla en eller annan af skattkammarens brister, men regeringshandlingen hade i sig själf en ännu större räckvidd. De armeniska prästerna skulle tvingas att bli ryska löntagare och skulle därigenom första steget till en sammanslutning med den ortodoxa kyrkan vara gjord.

Regeringens planer hafva dock på sätt och vis strandat. Rikedomarna har den visserligen för all framtid slagit under sig, men prästerskapet har därföre icke uppgifvit sin självständighet. Den åldrige, men ännu synnerligen kraftige katolikos *Mkrtitsch I* har nämligen i ett herdabref besvarat den ryska utmaningen med att förbjuda hvarje löntagare af den armeniska kyrkan, hvilken rang han än intager, att mottaga så mycket som en kopek från regeringen.

En fråga, som med anledning af denna strid lätt framställer sig för en utomstående, är denna: Är nu också detta motstånd

berättigadt? Är icke den armeniska kyrkan ett ännu mera stelnadt kyrkosamfund än den ryska och en sammanslutning därföre på det hela gagnelig?

Att rycka undan det stöd, som hållit en nation uppe under halftannat årtusendes svåra stormar och förfärliga hemsökelser, att slita sönder det band, som ännu trots förskingringen gör det armeniska folket till en nation, är alltid en betänklig sak. Ännu mera ödesdigert måste ett sådant attentats verkningar blifva — när man icke har något bättre att sätta i stället.

Den armeniska kyrkan är visserligen, hvad läroutvecklingen beträffar, en stelnad kyrka, i det läran ännu i dag är sådan som den mottogs af den helige Grigor i början på 300-talet, då folket blef kristet. Men lif och lära — det är nu dock två ting, som icke med nödvändighet följa i hvarandras spår. Af den verkliga, äkta kristendomen äger denna kyrka i alla händelser så mycket, att den icke tillåter sina bekännare att ingå någon kompromiss utan i fråga om trohet mot det högsta kräfver det yttersta offret. Att så många generationer genom den fått kraft att göra offret måste gifvetvis i sig själf utgöra en andlig makt, hvarifrån man icke kan bortse. Och det lif, som skapar martyrer, finnes ännu däri, hvilket de nutida blodbadens historia visar. Dessa hundratusenden, offrade under det sista årtiondet, kunde alla genom öfvergång till islam ha räddat lif och egendom, om de velat blifva affällingar.

Ehuru fordrande inåt är den armeniska kyrkan — i motsats till den ryska — fördragsam utåt. Den räknar hvar och en, som blifvit döpt, för en kristen och utdelar nattvarden äfven till annorlunda tänkande utan att fordra en anslutning till kyrkan. Bilderdyrkan förekommer icke i samma krassa form som inom den ortodoxa kyrkan, där icke blott helgonet, hvilket bilden föreställer, dyrkas utan själfva den målade bilden, så att den ena *ikonen* af samma helgon kan åtnjuta större anseende för undergörande kraft än en annan. Vidare har i Armenien kyrkan aldrig haft någon världslig makt eller ens eftersträfvat sådan. Det mäktiga inflytande den ännu i denna stund obestridligen utöfvar beror endast på dess inre andliga kraft, såväl som på de ledande männens sträfvanden att i kyrkan, som i en brännpunkt, samla allt det djupaste, som rör sig inom folket också för detta lif — dess arbete för upplysning och nationell sammanhållning.

Af dessa och andra orsaker, som det knappt tillmätta utrymmet

hindrar mig att medtaga, skulle en förryskning af den armeniska kyrkan onekligen vara en tillbakagång.

En stor brist i den armeniska såväl som i den ryska kyrkan ligger däri, att gudstjänsten försiggår på ett utdödt språk. Gammalarmeniskan kan icke utan föregående studium förstås af landets barn, men själfva detta språk, på hvilket den helige Grigor framfört sanningen och tusentals trosvittnen aflagt den sista bekännelsen, har, äfven i den olärdes öra, en så helig klang, att en predikan på nyarmeniska skulle förekomma honom som en profanation. Det nya testamentet finnes dock öfversatt på det gängse språket.

Prästerna, som väljas af församlingen, skola vara gifta, men omgifte är dem förbjudet. Biskoparne och det högre prästerskapet lefva i celibat och bo ofta i kloster. Katolikos, kyrkans primas, väljes af hela folket, i det hvarje biskopsstift bland armenier i hela världen sänder två ombud till Edschmiadsin, där valet försiggår. Af ombuden skola lekmän och präster vara i lika antal. Valet skall sedan stadfästas i Petersburg.

Gudstjänsten företer egendomliga forntida drag.

Vid mitt sista besök i Edschmiadsin hade jag tillfälle att öfvervara den stora kyrkfesten till ära för den helige Grigor och det på samma ställe, där denne låtit nedstörta hedningarnes förnämsta gudabilder. Den stora präktiga katedralen ligger nu på samma plats som den första kristna kyrkan anlades.

I de armeniska kyrkorna förekommer icke den *ikonostas*, den vägg full med helgonbilder, hvilken i de ortodoxa skiljer koret med de officierande prästerna från församlingen. Det armeniska koret ligger högt och fritt, så att altaret är synligt för hela församlingen. Vid festen i fråga syntes i koret den mässande prästen, omgifven af korgossar i grönt och hvitt. Bakom i en halfkrets stodo cymbalbärarne, också klädda i grönt. Cymbalen — en silfverskifva, besatt i sin omkrets med små silfverplåtar — är det enda musikinstrument, som användes vid gudstjänsten. Cymbalen är fästad vid en staf, som stödes mot jorden.

Under kupolen stodo kyrkans dignitärer, ståtliga och kraftiga män, alla i sin svarta munkdräkt, med det svarta doket nedfallande från den toppiga hättan öfver skuldrorna. De hade sina bestämda platser på utbredda fina mattor med ett par stegs mellanrum som hedersvakt kring kyrkans primas, hvilken satt i sin stol nedanför koret. Äfven han var iklädd den svarta munkdräkten.

Denne vördnadsvärde gamle med det långa hvita skägget och det kloka och milda uttrycket var således Mkrtischt I, om hvars öden jag hört mycket, ägnadt att väcka ett lifligare intresse. Såsom patriark i Konstantinopel — armeniernas största koloni — hade han genom sina framstående egenskaper tillvunnit sig sina landsmäns kärlek i samma grad, som han med sin karaktärsfasthet blifvit obekväm för regeringen. Som så mången annan målsman för det armeniska folket måste han vandra i landsflykt, senare fick han lof att draga sig tillbaka till Van; men här fängslades han plötsligt och fördes som fånge till Konstantinopel, där han måste lefva under sträng bevakning. Under hela 19 år hade han sålunda lefvat i tvungen tillbakadragenhet, då 1892 års val visade, att han ingalunda blifvit glömd af sina landsmän. Enhälligt kallades han till kyrkans primas för att i en farlig tid leda den armeniska nationens öden. —

Gudstjänsten denna dag var mycket enkel och högtidlig. Det mässades från altaret och församlingen svarade. Ett gripande intryck gjorde sången med sköna, friska röster och det förunderliga ackompagnementet. Cymbalen vreds fram och tillbaka efter rytmen, så att de små plåtarna stötte emot och framkallade en svag, klar ton. Närmast ljöd det som suset i tallarnas kronor, när vinden drar fram genom dem. Ur detta sus höjde sig sången stundom som ett tema på några få toner, buret fram af en långt uthållen skön ton. Tonen med de ackompanjerande cymbalerna höjde sig och dog bort — temat, varieradt på mångfaldigt sätt, kom igen, dök bort för att uppenbara sig på nytt på ett öfverraskande sätt. Det var en egendomligt gammaldags musik, men toner, som lyfte själen på starka vingar öfver jordens grus.

Af det offrande, som ännu vid vissa kyrkofester förekommer, i det bekransade lamm efter gudstjänstens slut af folket föras fram och slaktas framför kyrkans dörr, syntes denna dag intet till.

* * *

De kristna under islam — hvad innebär det?

Det betyder, att medan landets öfriga innebyggare kunna gå beväpnade, som de ha lust till, är *rajahn* vid strängt straff förbjuden att bära vapen. Det betyder att vara godtycket underkastad gentemot de lokala myndigheterna, att vara fullständigt rättslös gentemot mohammedanen, i det den föraktade kristne icke

tillåtes att vittna emot en islams son. Det betyder, att vara utesluten från att öfverklaga orättvisor, då alla klagomål från en kristen stämplas som försök till uppror mot den bestående ordningen. Det innebär, att på sin egen, fäderneärfda torfva vara betraktad som en *giaour*, en samhällets parias och det af ett folk, ännu nedsjunket i medeltidens barbari. Ingen, säger en armenisk författare, vet hvad turken är, hvilken icke i egenskap af *rajah* har betraktat hans ansikte.

Året 1878 skulle blifva ett afgörande år för de kristna under islam — en del till räddning, andra till undergång. Genom Rysslands ingripande frigjordes största delen af de kristna Balkanstaterna, men dess segerrika framträngande hindrades af England, som påtagit sig det föga ärofulla värfvet att hålla det murkna ottomanska väldet uppe. Ryssland, som framträngt ända till Konstantinopels portar, kunde dock diktera fredsvilkoren. Enligt freden i Santo Stefano förband Turkiet sig bl. a. att genomföra reformer bland armenierna och att skydda dem mot kurders och tscherkessers plundringar.

Det är utom allt tvifvel, att Porten som följd häraf blifvit tvungen att infria sina löften och att de olyckliga armeniernas lott därigenom blifvit mindre tung, ty en rysk här hade redan ockuperat turkiska Armenien och mäktiga stridskrafter stodo i Kaukasien. Men nu inträffar det fast otroliga, som i historiens dom för alla tider kommer att brännmärka den engelska krämarpolitiken. Rysslands prestige i orienten, som var en fara för de engelska intressena, måste kringskäras, framför allt måste tillkomsten af en armenisk fråga, hvilken kunde gifva Ryssland anledning till ytterligare inblandning, förhindras.

Den ödesdigra Berlinerkonferensen kom till stånd. Här fråntogs Ryssland protektoratet öfver armenierna och i stället — ty för det allmänna omdömets skull kunde man icke lägga korten öppna på bordet — *påtogo sig Europas sex stormakter gemensamt garantien för att de nödvändiga reformerna genomfördes.* Makterna lofvade till och med att *öfvervaka* deras utförande.

Härmed var armeniernas dödsdom beseglad. Genom Cypernkonventionen, hvari England mot att erhålla Cypern förband sig att med väpnad hand, om så skulle fordras, försvara Turkiets integritet, behöfde detta väl i ögonblicket intet att frukta. Ingen kunde dock veta, om icke en kommande politisk konstellation kunde få i sinne att fordra Berlinkonferensens beslut genomfördt.

Därföre måste den armeniska frågan ut af världen. Armeniernas utrotande var bestämdt. Dödsdomen är en direkt följd af det kristna Europas inblandning, och den genomföres systematiskt, tack vare makternas intriger och ömsesidiga afundsjuka. Det folk, som hållit stånd i mer än ett årtusende mot islams öfvermäktiga anfall, som aldrig inblandat sig i andra folks förhållanden, endast häfdat rätten för sig själf att få vara till, dess utrotande framkallas — förskräckligt att säga — af det upplysta, kristna, s. k. humana Europas mäktigaste stater, hvilka sedan lugnt åse exekutionen.

Verket förbereddes af den turkiska regeringen omsorgsfullt och grundligt. Armenierna, som kände sig trygga under Europas garanti, anade dock icke oråd.

Man började med att företaga sådana handlingar, som voro ägnade att hetsa folket till någon oöfverlagd gärning. Skolor stängdes och lärarne förjagades, skatterna ökades, de största hinder lades i vägen för näringslifvets gång, de ständiga trakasserierna från ämbetsmännens sida blefvo af allvarligaste art, kurdernas plundringar tilltogo efter en större skala, och det var aldrig våldsverkarne utan de oförsiktige som vågade klaga, hvilka träffades af straffet.

Innan regeringen skred till ett mera effektivt utrotningskrig, sökte den — för skenets skull och tillika för att hetsa mohammedanernas fanatism — en förevändning. Svår var en sådan icke att finna. Hvarje armenier, som vågade klaga öfver liden oförrätt, blef en revolutionär och kastades i fängelse. En del af Armeniens förnämste män, bland dessa den nuvarande katolikos, fängslades och fördes till Konstantinopel. Regeringen utspred genom sina agenter, att den fått bevis för en vidt utgrenad sammansvärjning bland de armeniska undersåtarne, och för att ställa till så mycket buller som möjligt i saken företogs i alla armeniska samhällen en razzia för att finna vapen. Ehuru undersökningen gaf ett negativt resultat, ansågs dock statens säkerhet hotad af de stackars rajahs och upprättandet af en särskild väpnad makt för detta ändamål nödvändig.

Kurderna hade hittills endast varit landsvägsriddare, som sett sin fördel och satt sin ära i att brandskatta armenierna. De äro långt ifrån fanatiska emot de kristna som turkarne, de bära icke, som dessa sista, något särskildt hat emot armenierna, de äro icke utprägladt blodtörstiga. De lefva — liksom våra gamla vikingar,

med hvilka de i godt och ondt hafva många beröringspunkter — hälst af plundring därföre, att arbete är den frie mannen ovärdigt. Men en sådan fribrytarkår motsvarade icke regeringens afsikter.

År 1891 beordrades de förnämste kurdiska stamhufvudena till Konstantinopel, och här inkläddes de högtidligen i sin nya militära värdighet. Kurdernas laglösa röfvarskaror förvandlades till ett kejserligt kavalleri, hvilket i rikets inre skulle kämpa för islam. Deras gamla flintbössor ersattes på sultanens bekostnad med modärna bakladdningsgevär; men i öfrigt blefvo de hänvisade till de kristna byarna. Där kunde de taga ut sin sold. På detta sätt mobiliserades en hord på 22,500 legaliserade röfvare, det s. k. *Hamidieh*-kavalleriet.

Sedan allt detta var väl förberedt, kom i 1894 det förskräckliga blodbadet i *Sassoun*. Det har blifvit påpekadt, huru som regeringen efter detta första slag höll inne en tid för att spana efter hvad verkan det gjorde på garantimakterna; när den märkte, att ingen fara för inblandning var på färde, följde senare den ena massakern efter den andra, så att under de två åren 94—96 mer än 200,000 fredliga och värnlösa armenier nedslaktades. Gifvetvis fick det icke officiellt heta, att det var regeringen, som anstiftat blodbaden; dessa skulle gälla som fria utslag af den rättroende mängdens raseri öfver armeniernas revolutionära anslag. Det har dock blifvit bevisadt, att i åtskilliga städer gafs signalen till plundringens början och uppehåll genom kanonskott från citadellet. Det har också blifvit satt utom allt tvifvel, att den s. k. armeniska revolutionära kommittéen är organiserad och ledd af ingen mindre än den turkiska regeringen själf, i afsikt att tjäna som *agent provocateur* och genom sina ogärningar göra det armeniska namnet förhatligt. Fakta, som bevisa detta, finnas i mängd. Här skall blott påpekas, att det aldrig är turkiska paschor utan armeniska frihetsvänner, hvilka falla som offer för dess dödsdomar; att det aldrig är dess ledare, när de vid något tillfälle falla i regeringens händer, som straffas, utan de armenier, hvilka af dem angifvas. Mycket upplysande i detta fall är det beryktade angreppet på den ottomanska banken i Konstantinopel år 1896, hvilket gaf den synliga anledningen till blodbadet därstädes. I pressen debatterades då det högst märkvärdiga förhållandet, att medan själfva den revolterande skaran, som besatt banken, fick fritt aftåg och yttermera sattes i säkerhet på skepp gående till Europa, blefvo

10,000 armenier, hvilka fredligt sutto i sina hus, gripna och nedslaktade.

Genom konsulernas berättelser är allt detta för makterna väl bekant, men trots de inför hela världens ögon högtidligen påtagna förpliktelserna, har intet blifvit företaget utom afsändandet af några lama diplomatiska noter. Att icke ens dessa behöfde tagas alltför allvarligt visade det demonstrativa besöket i Konstantinopel af den högste regeringschefen från en af de förnämsta garantimakterna!

Men hvarföre — hvarföre offras armenierna på Europas altare?

Svaret kastar liksom en blänkfyrs skarpa ljus öfver vår tids högt prisade kultur — visar oss dess innersta drifkraft, mäktigare än alla fördrag, mäktigare än den heligaste rättsgrunden, det gifna ordet. Den armeniska frågan är i själfva verket ett märkligt *memento,* ägnadt att uppenbara huru djupt sjunket det allmänna rättsmedvetandet i vår upplysta tid är.

Ett gammalt kulturfolk — och icke ett degenereradt, utan ett ännu lifskraftigt, sundt, härdadt, sedligt, med starka familjeband och ideal lyftning — hvilket med exempellös trohet uppfyllt hvad det kännt vara sin särskilda mission, får nu saklöst och mot tro och lofven utrotas inför Europas ögon af det enkla skälet, att våra *materiella* intressen så kräfva. Det murkna turkiska väldet måste bevaras, för att icke makterna skola komma ihop sig om de främmande marknaderna, för att England skall undgå att ha en gemensam gräns med Ryssland, hvilket skulle kosta alltför mycket penningar, för att Tyskland i ro skall kunna företaga sina järnvägsbyggnader i Mindre Asien och därigenom utbreda sin »intressesfär». Och som den armeniska frågan är gnistan i krutdurken måste den bort.

Bakom regeringarna stå i våra dagar folken. Det är därföre i sin ordning att här tala om det *allmänna* rättsmedvetandet.

* * *

Efter massakrerna 1896 är det till utseendet något lugnare i Armenien, men i själfva verket pågår det planlagda utrotandet allt fortfarande, ehuru på ett mindre iögonfallande sätt. Det går nu i allmänhet sålunda till, att lagens handhafvare i lagens namn beröfva armenierna deras existensmedel och sedan öfverlämna dem åt hungersdöden.

Först komma skattuppkräfvarne och taga det bästa, därefter infinna sig kurderna och drifva in sin »sold» som soldater i Hans Majestäts Hamidieh-kavalleri. Alltid komma de på vintern, då inga nya förråder kunna anskaffas, och alla göra af hjärtans lust och med laglig makt rent hus. På detta sätt blef ännu vid nyåret 1904 en stor folkrik by så fullständigt utplundrad, att intet annat än hungersdöden återstod för dess olyckliga innevånare. En annan by på 400 personer blef fullständigt jämnad med jorden till »straff», emedan en armenier velat hämnas sin systers kränkta ära.

Snart torde det blifva helt tyst i det gamla Armenien och halfmånen komma att oinskränkt lysa öfver den jord, som är vattnad med så många kristna martyrers blod. Men tårelamporna — i vår tid öfverfulla — de skola dock, som den gamla legenden siat, brinna ända till domedag. De skola brinna som vittnen mot bödlarne och dem, som stå bakom: Europas kristna folk.

ANMÄLAN

De tre nordiska folken — svenskar, norrmän och danskar — äro allt fortfarande kallade att andligt förstå hvarandra, följa hvarandras kulturarbete och göra detta rikare genom ömsesidiga bidrag.

NORDISKA ÖRESBIBLIOTEKET

är *ett* utslag af denna tankegång. Grundadt på initiativ af Styrelsen för Folkhögskolans Lärareförening och redigeradt af

CECILIA BÅÅTH-HOLMBERG

utkommer det med **tolf tvångsfria** häften årligen till **25 öre pr häfte** eller, vid prenumeration å posten, **3 kr. pr år.**

Bland häften 1905 märkas:

Emil Svensén: Det ryska samhället. **H. Rosendal:** Enrico Dalgas. **Helena Nyblom:** Florens. **O. E. Lindberg:** Ett par ord om dumhetens natur. **Fr. Klaveness:** Fantasi. — Lykke. **Cecilia Bååth-Holmberg:** Vid högsommartid vid Neckardalen. **A. U. Bååth:** Bilder från trettioåriga kriget m. fl.

1906 års serie kommer att bl. a. innehålla följande häften:

Helena Nyblom: Bilder från södern. **Johan Bergman:** Vetenskapens martyrer. **Gustaf Janson:** Pompejis undergång. **Nathan Söderblom:** Geijers ungdom. **P. Nordmann:** Albert Edelfelt. **M. Anholm:** Det dödsdömda folkets saga. **Teodor Holmberg:** Litteratur, samhälle och moral. **Cecilia Bååth-Holmberg:** Social pånyttfödelse m. fl.

Kungl. biblioteket, Stockholm
50001 000 078 722

books2ebooks.eu

www.books2ebooks.eu

books2ebooks.eu

Kungliga Biblioteket

National Library of Sweden